

ליקוטי ופסקי הלכות "חוקי חיים"

ותלמד
"תקצי חיים"
לעשות רצונך
בלבב שלם

שע"י "חדר הוראה"

שכונת מנחת יצחק פעיה"ק ירושלים תובב"א - בראשות הרב חיים אהרן בלייער שליט"א

346

פרשת ויגש תשפ"ה

דיני הפטרה

נא לא לעיין בגליון
בשעת התפילה
וקריאת התורה

חובת קריאת הפטרה

יג אינה חובה כקריאת התורה. י"א שקריאת הפטרה אינה חובה כ"כ כקריאת התורה, ולכן אע"פ שבקריאת התורה מאחר שנפתחה ספר התורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה, אבל לאחר קריאת התורה הותר לספר עכ"פ בדבר הלכה או על הפרשה, ולכן נקרא הפטרה מלשון 'פטיירו בשפה רפה' (לבוש ס"א בשם אבודרהם בשם ר"ת, תשב"ץ ח"א סי' קל"א).

יד **חובה כקריאת התורה.** אמנם הרבה פוסקים סוברים שחובת הפטרה הוא כעין חובת קריאת התורה ואסור לספר כשהמפטיר קורא בנביא עד שישלים כמו בס"ת (רבינו ירוחם נ"ב, שו"ע סי' קמ"ז ס"ג, מ"ב סי' רפ"ד סק"ב).

טו **טעמי ניגון שונים בקריאתה.** הטעם שטעמי ניגוני הקריאה בנביא שונים מקריאת התורה, נקבעו להראות שקריאת התורה חשוב יותר, ואין חובתה ותקנתה של הפטרה שווה לקריאת התורה.

ברכות הפטרה

ז' ברכות

טז **ב' ברכות התורה.** העולה לתורה למפטיר מברך ב' ברכות על הקריאה ככל העולים לתורה, ועוד ה' ברכות של הפטרה, אחת לפניו וארבע לאחריה, סך הכל ז' ברכות כנגד ז' קרואים שעלו לתורה. והם ענין גדול שאנו מתפללים על מלכות בית דוד ועל העבודה ועל גאולת ישראל, והמפטיר שליח של כולנו והוא מברך על ידינו והיא מצווה רבה למעיין בה, שמחבר תורה עם נביאים ואומר עליהם ז' ברכות, כמו ז' ברכות של חתן וכלה (סדר היום, סדר תפילת שבת).

יז **ה' ברכות.** החמשה ברכות של הפטרה הם כנגד חמשה חומשי תורה (אבודרהם).

יח **בקול רם.** יש להגיד את הברכות בקול רם כדי שכולם ישמעו אותם ויענו 'אמן' אחריהם (מ"ב סי' רפ"ד סק"ה), והעם צריכים לכוון לשמוע אותם ואז יעלו ברכות אלו למנין 'מאה ברכות' (שו"ע שם ס"ג) (עי' גליון 134 אות י"ג).

מהות הברכות

יט **ברכת המצוות.** י"א שהברכה שלפני הפטרה הוא כברכת המצוות, וברכות שלאחריה הוו ברכות השבח (ריטב"א מגילה דף כ"א ע"א).

כ **ברכת השבח.** אמנם י"א שאינה ברכת המצוות, משום שכל מצוותה באה מחמת צרה וגזירה שלא לקרות בתורה, ולא תיקנו ברכת המצוות על כך כשאר מצוות (חידי"א בספרו כסא רחמים).

התחלת הברכות

כא אין המפטיר מתחיל לומר הברכות עד שיסיים הגולל לגלול את ספר התורה (מ"ב סי' קמ"ז סק"ב), כ"ש שלא יתחיל לומר את עצם הפטרה עד שיכסה את ספר התורה (שו"ע שם ס"ז, שו"ע סי' רפ"ד ס"ז) עם המעיל (רש"י סוטה דף ל"ט ע"ב ד"ה עד שתגלל, מ"ב שם סק"ב) כדי שיוכל הגולל לשמוע הברכות והפטרה, ולא יהיה טרוד בגלילת הס"ת.

להשאיר את ספר הפטרה בשעת הברכה

כב אין לסלק מעל הבימה את הספר אשר קרא בו את הפטרה, [דהיינו הקלף, ספר הפטרה, או החומש שקרא בו הפטרה] עד אחר שמסיים את הברכות שאחרי הפטרה, כדי שיברך ויראה על מה שהפטיר (מג"א, מ"ב סי' רפ"ד סק"ב), אבל מותר לסגור.

כג ומ"מ אם מנין אחר צריכים לספר נביא לקרוא בו, ולקחו משם, עדיין אפשר לברך כי אין דין זה אלא לתחילה (שערי אפרים שער ט' סקט"ז).

תקנת קריאת הפטרה

שם הפטרה

א **סילוק מתפילת שחרית.** מצינו כמה טעמים לכך שקריאת הנביא בשבת נקראת בשם 'הפטרה' שניתן לקריאת הנביא בשבת, ונביא כמה מהם. י"א שהוא מלשון סילוק כמו 'אין מפטיירין אחר הפסח אפיקומן', וענינו סילוק מתפילת שחרית (אבודרהם, סדר שחרית של שבת).

ב **פטור.** ויש המפרשים מלשון 'פטור' והיינו שבקריאה זו פטור הציבור עצמם וגמרו חובתם מלקרות (מחזור ויטר).

טעמי תקנת ההפטרה

ג **במקום קריאת התורה.** יש מפרשים את טעם התקנה לפי שגזרו שמד על ישראל [בזמן אנטיוכוס הרשע מלך יוון (תשו רבי אליהו בחור, ערך פטר)] שלא יקראו בתורה, ועל כן תקנו לקרוא כ"א פסוקים בנביא כנגד שבעה העולים לתורה שהרי כל עולה קורא לכל הפחות ג' פסוקים (אבודרהם שם), ואע"פ שנתבטלה הגזירה, המנהג לא בטל (שם, לבוש, ב"ח, ט"ז, מ"ב).

ד **כדי ללמוד נביא.** טעם נוסף, מפני שהיה מנהגם שאף בימות החול היו שוהים שעה אחת אחר התפילה בביהכ"נ והיו מביאים ספרים וקוראים בתורה ובנביאים, במשנה ובשמועות, מאוחר יותר שרבתה העניות והיו צריכים להתעסק למלאכתם בימי החול, לא יכלו לעסוק בתורה כל כך והמשיכו ללמוד רק בתורה אבל פסקו מלקרות בנביא, אולם בשבת וי"ט שהם ימים האסורים בעשיית מלאכה ויש בהם פנאי החזירו עטרה ליושנה לקרוא בתורה ולהפטיר בנביא מענינו של יום (שבלי הלקט בשם רש"י הובא בב"י סי' קל"ב).

ה **כבוד הנביאים.** יש שכתבו שתקנוהו משום כבוד הנביאים (תשב"ץ ח"א סי' קל"א), והיא תקנה מימות עזרא (ס' המכריע לתוס' ר"ד סי' ל"א).

ו יש לציין שאע"פ שקוראים בנביאים, אין הקריאה על פי סדר הנביאים, אלא בכל פרשה קורים מדברי הנביאים במקום אחר, כפי התקנה, כאשר רוב הפטרות באות מהספרים ישעיה, תרי עשר ומלכים. לפיכך אין גומרים את כל הנביאים כמו שאנו גומרים התורה מדי שנה.

כמות הפסוקים

ז **בשבת.** בשבת שעולים ז' קרואים, אין קוראים פחות מכ"א פסוקים אלא א"כ נסתיים הענין קודם (אבודרהם שם).

ח **יום טוב.** ביו"ט שקוראים חמשה עולים, די בט"ז פסוקים (רמ"א או"ח סי' רפ"ד ס"א).

ט **בתענית.** בתעניות שקוראים ג' עולים, די בט' פסוקים (שיירי כנה"ג בהגה"ט סק"א).

הפטרה מענינו של היום

י **בזמנם.** מתחילה בעת התקנה לא היה להם הפטרות קבועות לקרוא בהם אלא כל אחד היה בוחר לו קטע מהנביאים שהוא מענינה של הפרשה או מענינו של היום (כסף משנה פי"ב תפילה ה"ב).

יא **בזמנינו.** לאחר זמן קבעו הקהילות סדר קבוע לכל קריאה מענין אותה פרשה, ובגמ' (מגילה דף ל"א ע"א) כבר הוזכרו כמה הפטרות קבועות לימי החג, ומזה נשתרבו מנהגים שונים בין הקהילות.

יב **שינה מהנהגו.** כשיש שני פרשיות מחוברות שאז קורין הפטרה אחת, או בזמנים שמקובל לקרוא הפטרות מיוחדות כגון ד' פרשיות, בכל אלו אף אם קרא בטעות הפטרה של פרשות השבוע במקום הפטרה המיוחדת, אינו צריך לחזור ולקרוא שהרי למעשה קרא מעין הפרשה, אבל אם טעה וקרא הפטרה שאינו בכלל מעין הפרשה, לא יצא וצריכים לחזור ולקרוא שנית, עם הברכות (שערי אפרים ש"ט סי' ל"א, שנת חיים ש"ת סת"ם, ה' קה"ת סי' י').

במה קוראים ההפטרות

בזמן הגמרא

כד **ספרא דאפטרותא**. בזמן הגמרא היה 'ספרא דאפטרותא' שהוא ספר הכתוב ככל דיני ס"ת, בו נכתבו כל הפטרות שקוראים בשבתות ובמועדים, ומאחר שלא הובאו בו אלא החלק שקורין בו בהפטרות מתוך ספרי הנביאים, נחלקו האמוראים אם מותר לקרות את ההפטרות מתוכו.

כה רבה ורב יוסף סברי שאסור לקרות מתוכו שהרי אין רשות לכתוב חלקי התורה אלא ספר שלם, או נביא שלם, והקורא בו להוציא אחרים ידי חובתם היו כאילו קרא בעל פה דברים שצריכים לקוראם רק מתוך הכתב. כו אולם למסקנת הגמ' מותר לקרות מתוך ספר הפטרות שנכתב בקלף משום "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהילים קי"ט) דהיינו שלפעמים בעת הצורך עשו תקנה לשם שמים למרות שמיפר בה דברי תורה כיון שאין יכולת לכל ציבור לכתוב ספר נביאים שלם לעצמם.

הפטרות ע"י דפוס

כז בענין ההפטרות הנדפסות בצורת ספר ככל הספרים שבזמנינו, עם כריכה ועל נייר, או הנדפסות בתוך חומש כל פרשה עם הפטרה שלה, דנו הפוסקים האם מותר לקרוא בהן.

כח י"א שרק כשנכתב ההפטרות כדין ספר תורה ומגילה עם קלף וגלילות אע"פ שאינו נביא שלם כספר ההפטרות הנזכר בגמ' הנ"ל, ניתן לצאת בהם קריאת ההפטרות, אבל אין יוצאים ידי חובה כשנדפסו בדפוס על נייר כספר של זמנינו (לבוש הובא במ"מ סי' רפ"ד סק"א).

כט אבל רוב פוסקים אחרונים יישבו המנהג לקרות מתוך חומשים הנדפסים, וטעמם שיש להדפוס כל דין כתיבה כפי שכתבו כמה פוסקים (ש"ת רמ"ע מפאנו, משאת בנימין, דברי חמודות), וחוץ מספר תורה ומגילת אסתר אין צורך לכתוב את שאר ספרי הקודש דוקא בדיו, ולכן אין קפידא במה שנדפס על נייר ושלא בגלילה (ט"ז סק"ב, א"ר סק"ג, מג"א ריש הסי').

ל **ספר נביא שלם נדפס**. ויש מי שסובר שצריך לקרות ההפטרות מתוך נביא שלם נדפס, ולא מתוך ההפטרות המודפסת בחומשים, וטעמו לפי שכל מה שהתירו בזמן הגמרא לקרוא מתוך ספר הפטרות, הוא משום שאין יכולת לציבור לכתוב ספר נביאים שלם, אולם בזמנינו שהוצאת הספרים בזול ויכולים לרכוש ספרי נביאים שלמים, חזר הדין שאסור לכתוב ספר של הפטרות לבד, וצריך לקרוא ההפטרות דוקא מתוך ספר נביאים שלם ואפילו בדפוס (מג"א שם, א"ר).

לא **ספר תנ"ך שלם**. מטעם זה יש שקוראים את ההפטרות מתוך ספר תנ"ך שלם, ועל אף שאין צורך או מעלה שיהיה דוקא תנ"ך שלם, שהרי מספיק בזה שהוא ספר נביא שלם כנ"ל, מ"מ מאחר שנח יותר לציבור לקרוא מתוך ספר קבוע קוראים מספר תנ"ך שלם, כך שכל ההפטרות מרוכזות בספר תמיד.

לב ומ"מ אם אין להם רק הפטרה שהודפסה בחומש אחרי כל פרשה, יש על מה לסמוך להקל (שם).

לג אבל אחרים ס"ל שאין מעלה בספר נביא שלם, שהרי כל שלא נכתב כס"ת כשר עם גלילה ודיו, יש בו משום פרשיות פרשיות, אלא שסומכים על הסברה שאין צריכים כשר עם גלילה, לכן מותר לקרוא ההפטרות גם מתוך החומש (ט"ז סק"ב, חו"א סי' ס' סק"א).

לד **דפוס של זמנינו**. אמנם יש פוסקי זמנינו שהעירו כי הדפוס שהיה פעם נעשה ע"י חריטה, דיו וכח בידים, ולכן דנו בו הפוסקים לומר שיש בו דין כתיבה וממילא יש בו קדושה, אמנם בדפוס של זמנינו שנעשה ע"י כח החשמל, לייזור, הקרנה, 'אופסט' וכדומה ואין כח יד אדם מעורב בו כלל, אין בו דין כתיבה וממילא אין בו קדושה ומעלה כלל גם לפי דעת המג"א (לעיל אות ל') (ש"ת שבט הלי ח"ב סי' קמ"ג, ועי' מש"כ בגליון 44 אות ז' לגבי חיוב גניזה בדברי דפוס).

הפטרות מתוך קלף

לה ישנם שמשתדלים לכתחילה לקרוא את ההפטרות מתוך קלף של נביא שלם, ובודאי ראוי ונכון שיהיה לכל ציבור נביאים שנכתבין בקלף כדין, שאז גם השמות נכתבים בקדושה, משא"כ כשהוא על הנייר מודפס, וכן הנהיג הגר"א בקהילתו, וכעת נתפשט כן בהרבה קהילות ישראל ואשרי חלקם (חיי"א כלל ל"א ס"מ, מ"ב סי' רפ"ד ססק"א), וכן נוהגין בהרבה ישיבות וקהילות הליטאים וכן קהילות הפרושים בא"י ההולכים ע"פ מנהג הגר"א, וחשוב לציין שגם לפי הגר"א מותר לקרוא בחומש מודפס, רק שהוא יותר לכתחילה ע"י קלף (תשובות והנהגות ח"ה סי' פ"ב).

לו מ"מ מנהג רוב העולם להקל ולקרוא מחומשים מודפסים (אות כ"ט) או עכ"פ מספרי נביאים שלמים מודפסים (אות ל') שהרי כל זה נכלל בהיתר של "עת לעשות לה' כנ"ל (אות כ"ו), או משום שלא תיקנו לקרוא ההפטרות דוקא מספר כשר (מג"א שם, ש"ת הרשב"א ח"א סי' תפ"ז, כל בו ס"כ, ש"ת דברי יציב ח"א סי' קכ"ט).

קריאת ההפטרות בציבור

קריאתה מתוך הקלף

לז כשקוראים ההפטרות מתוך קלף, אזי ישנה מעלה שעצם הקריאה היא מתוך הקלף ולכן עדיף שהבעל קורא יוציא את כולם ידי חובתם, והציבור שיתקו ולא יקראו יחד עם הבעל קורא כדי שהם יצאו על ידו בהידור עם קלף (הגר"א, מעשה רב הובא במ"ב סק"א).

לח ומ"מ אם אחד מן הציבור חושב שבכדי שיוכל לכוון יועיל לו להגיד המילים בלחש עם הבעל קורא, אזי עדיף שיאמר מילה במילה בלחש עם הבעל קורא, ומ"מ יוצא ידי חובתו מהבעל קורא (מ"ב סי' קמ"ו סק"ו, מ"ב סי' רפ"ה סק"ד).

קריאתה מתוך ספר הפטרות

לט כשקוראים את ההפטרות מתוך ספר הפטרות הנדפס (לעיל אות ל, ל"א), יש ענין לשמוע את ההפטרות מהבעל קורא, מאחר שגם בקריאה יש מעלה של קריאה מתוך ספר, ומ"מ נכון לכתחילה לקרוא בלחש מילה במילה עם הבעל קורא (מג"א הובא במ"ב סק"א).

קריאתה מתוך חומש מודפס

מ **קורא כל אחד לעצמו**. ע"פ האריז"ל, כל אחד קורא את ההפטרות לעצמו מתוך חומש ורק הברכות שומעין מהבעל קורא בקול רם (כתבי האריז"ל פ"ח פ"ט, ההוכח במג"א סק"ה), וכך הוא מנהג חסידים (ש"ת מנחת יצחק ח"ג סי' י"ב). וגם יש בו מעלה ע"פ דין, שהרי כל שאומר לעצמו ואינו יוצא ע"י בעל קורא, אין בו משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה, וכבר נאמרו ישושים כיצד הקריאה באופן זה נחשבת קריאה בציבור (ש"ת חת"ס א"ח סי' ס"ח).

מא קיימות קהילות שאף כשקוראים ההפטרות מתוך חומש מודפס, נוהגים שאחד קורא בקול, ויש בזה יתרון שע"י זה כל מילה ומילה נאמרת, ויותר קל להבין ולכוון את תוכן הפסוקים, ובפרט לפי הטעם שתיקנוה כדי ללמוד דברי הנביאים (לעיל אות ד), וגם יש בזה קיום יותר של 'קריאה בציבור' מאחר שכולם מקשיבים מפי אחד, ומ"מ גם כשקורא אחד בקול, עדיף שכל אחד יאמר עמו בלחש, כדי לצאת מחששות של אמירה בעל פה תורה שבכתב כנ"ל (אות ל"ח) וכך נהג החתם סופר (מנהגי חת"ס פ"ה סכ"ג) ובזה גם מקיימים את דברי האריז"ל.

מפטיר לאבלים תוך י"ב שנה

גודל ענינה

מב **אבל תוך שנה**. מאחר שבברכות ההפטרות מתפללים על מלכות בית דוד ועל עבודת בית המקדש וגאולת ישראל, וכן מתפללים בה על קידוש שמו יתברך, והוא כעין תקנת 'קדיש', וגם יש בה צידוק הדין שאומרים 'שכל דבריו אמת וצדק', נוהגין האבלים תוך י"ב חודש לעלות למפטיר (רמ"א י"ד סי' שע"ז ס"ד), ויש בו גם משום טובת הנפטר שמזכה בנו את הציבור בעניית אמן אחר חמשת ברכות ההפטרות (נימוקי א"ח סק"ג).

מג **בחודש י"ב**. לגבי קדיש ותפילה לפני העמוד נוהגים האבלים להפסיק אחרי י"א חדשים, ולגבי המנהג לעלות למפטיר, נחלקו הפוסקים אם גם זה מסתיים אחרי י"א חדשים או שיש ענין גם בחודש הי"ב. י"א שגם זה מסתיים אחר י"א חדשים (ארחות רבינו ח"ד עמ' קכ"ג).

מד אבל אחרים סוברים שלגבי מפטיר, אפשר לאבל לעלות גם בחודש הי"ב, שתכליתו הוא להעלותו לגן עדן ושייך כל י"ב חודש, ולא דמי לקדיש שהוא להוציא מגיהנום (משמעות הרמ"א שם, דברי סופרים פס"ג הע' א).

מה **שבת לפני יארצייט**. עם הזמן נהגו לעלות למפטיר גם בשבת לפני היאהרצייט, כי על פי הזוהר הק' עיקר עליית הנשמה מדרגה לדרגה הוא בשבת שקודם היארצייט (שערי אפרים ש"ט סמ"ב, חיד"א בברכת יוסף סי' רפ"ד סק"א, קיצושר"ע סי' ע"ח ס"א).

מו **מנהג ולא חיוב**. ויש לציין כי הן אבל תוך י"ב והן שבת לפני היאהרצייט, אין בהם חיוב לעלות למפטיר, אלא מנהג טוב הוא כפי מדת האפשרות, ולכן אינם קודמים שאר חיובים המוזכרים בפוסקים, ובודאי אין להתקוטט על זה עם אחרים, שהרי תכליתו הוא להעלות את הנשמה בגן עדן, וע"י וותרנות מעלה הנשמה יותר (כף החיים סק"ו).

היות שלדאבוננו הענין של ההפטרות קצת מזולזל בכמה מקומות, אם מפאת שמדברים בשעת הברכות או בשעת קריאת הפטרה, או שמדלגים קטעים, או שלא שומעים לקריאתה, נקוה שאחר שהבאנו את גודל ענינה ודקדוק קיומה, כי יצא מזה חיווק לקיים דינא דגמרא כדת וכדין וכנהגו מדור דור, ולא יכשלו בדבר חמור זה ח"ו.

לזכות אחינו בני ישראל

נדבת הר"ר דניאל לזר הי"ו, עדיסון ניו דזשערזי

הגליון נדבת יודינו הרב יעקב פוזן שליט"א מעיר התורה גייטסהעד כהוקרה על הגליונות הנפלאים ולע"נ אמו החשובה מרת מרים רות בת חיים ע"ה - נפטרה ב' טבת